

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 127 2006

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2007 och för recensioner 1 september 2007.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil.

I *Samlaren* 127/2006 publiceras de bidrag av Hanif Sabzevari (Uppsala universitet) och Lisa Schmidt (Södertörns högskola) som belönats med Svenska Litteratursällskapets pris för bästa magisteruppsats i litteraturvetenskap läsåret 2004–05.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 91-87666-24-3

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2006

Trond Berg Eriksen, *Nietzsche och det moderna*. Övers. Sten Andersson. Bokförlaget Atlantis. Stockholm 2005.

Friedrich Nietzsche, den under sin medvetna levnad i det närmaste okände, om inte misskände, blev ett omtalat namn på modet först sedan han drabbats av sinnessjukdom. I en upplyst borgerlighet, som vet att avgränsa sig mot det alltför främmande och hotande men lika lätt låter sig förföras av allsköns bohemeri, är det förstås inte alldeles ovanligt att fritänkare och konstnärsexistenser vinner en senkommen berömmelse, speciellt om de varit marginaliserade och därför också omges av en aura av tragisk utvaldhet. Men Friedrich fick god hjälp på traven av sin hänsynslösa och outröttliga syster Elisabeth – i allt olika sin bror: wagnerian, antisemit, nationalist, hänsynslöst pr- och finansgeni. Med hjälp av tillskyndare och finansärer inrättade hon Villa Silberblick i Weimar som ett smaklöst monument över brodern, dit delar av världens jetset började vallfärda redan innan den försvarslöse filosofen drog sin sista suck året 1900. Han var en myt redan då, vilket norske idéhistorieprofessorn Trond Berg Eriksen med eftertryck framhäver i sin snart 20 år gamla *Nietzsche och det moderna*, nyligen klanderrätt översatt till svenska.

Den populistiska och romantiserande berömmelse han snart åtnjöt hade förmodligen ingett honom vämjelse. Helt säker kan man inte vara, då Nietzsches överstegrade självpris och allmaktsfantasierna – ofta nog i förbund med de talrika fördömandena av samtidens tyska medbröder, allesammans för Nietzsche blott öldrickande och tidningsläsande kulturfilistrar – i exv. *Ecce homo* så uppenbart är framkallade av hans känsla att vara överflödig, oläst, betydelselös. Men intelligensaristokraten hade ogillat att bli den Philosoph fürs Volk som han faktiskt blev, kanske framför allt under första världskriget, då *Zarathustra* trycktes i enorma fältupplagor och tyngde många ränslor i de tyska skyttevärnen.

Med större gillande hade Nietzsche däremot noterat att flera av de ledande tänkarna, sådana som Georg Simmel, Ludwig Klages och Oswald Spengler, under de första decennierna i början av 1900-talet läste och påverkades av hans verk, framför allt *Zarathustra* och *Tragedins födelse*. I tidens intellektuella program, innefattande livsfilosofi och mytforskning, tog man fasta på förnufts- och kulturkritikern Nietzsche, som ju ofta pläde-

rade för det helhetliga och meningsgivande i en äldre tids *Gemeinschaft* och ställde denna och det instinktiva, omedvetna livet mot modernitetens och upplysningsprojektets individualistiskt sinnade *Gesellschaft* (för att anspela på två välkända begrepp hos en annan tidig Nietzscheläsare, den store sociologen Ferdinand Tönnies).

Diktarna imponerades överlag av den stilistiska briljansen hos författaren Nietzsche. Nästan alla de stora läste honom: Hugo von Hofmannsthal, Rainer Maria Rilke, Heinrich och Thomas Mann, Alfred Döblin, Robert Musil, Gottfried Benn; utanför Tyskland Ellen Key, Strindberg, Gide, Joyce, Camus. Hos en del gick det för långt. Man övertolkade och missförstod Nietzsche, framför allt talet om övermänniskan, som redan under 1890-talet hade blivit ett slagord i smalt avantgardistiska grupper. I kretsen kring Stefan George, inkluderande Nietzschekännare som Ernst Bertram och Kurt Hildebrandt, odlades exempelvis på fullt allvar föreställningen att Nietzsches Zarathustravisioner blev kött i och genom Georges liv och att Nietzsche stod i samma förhållande till George som Johannes Döparen till Kristus/Messias.

En tillnyktring i Nietzscheceptionen inträdde på 1930-talet med Jaspers, Löwith och Heidegger. Alldeles oavsett att man likt undertecknad må ha invändningar mot Heideggers övergrepp på grundläggande textuella fakta: för de tre förmodligen inflytelserikaste tyska uttolkarna är Nietzsche varken udda särpling, konstnärstilosof eller modern Messias, utan en av de mest framstående gestalterna i västerlandets stora filosofiska traditionslinje och, i vart fall för Heidegger, av samma epokala betydelse som Platon eller Kant.

Emellertid måste var och en som bedrivit en något sänär omfattande Nietzscheläsning slås av hans många motbudande biopolitiska åsikter i den stora stilen, som tycks förebåda Tredje rikets eutanasi-program, rashygien och ledarkult. Så ser han massan som medel för frambringandet av tillvarons mål, nämligen den store enskilde (*Schopenhauer som uppfostrare*, 6). Han förordar på biologisk grund människotuktan och -avel (exv. *Bortom gott och ont*, 203) och talar om de överflödiga och många-för-många, om de ruttna frukterna på trädet som skall falla när stormen kommer (*Zarathustra*, "Om dödens predikare" resp. "Om självmordet"). Öppet deklarerar han sin hätska avsky för demokratiska värden (*Bortom gott och ont*, 203) och hyllar provokativt den blonda

besten (*Till moralens genealogi* I, 11). Det är också sant att Nietzsche i sin ungdom av missträckt opportunist gentemot den dyrkade Richard Wagner sporadiskt uttryckte sig antisemitiskt (så exv. i *Tragedins födelse*, kapitel 9). Men den mogna Nietzsche var alltför mycket av internationalist och motståndare till antisemitismen (den nyfikne läser *Bortom gott och ont*, 251) för att helt kunna tas i beslag av nationalsocialisterna, som – med undantag för några få partifilosofier som Alfred Baeumler och Heinrich Härtele – mer omformade och utnyttjade en redan existerande och kitschig Nietzscheemblematik och -retorik för populistiska syften, än ägnade sig åt att läsa hans motsägsfulla, föga entydiga verk.

Icke desto mindre var Nietzsche efter kriget för de flesta otvetydigt associerad med Tredje riket, och intresset för hans verk avtog.

Men mot slutet av det upproriska 1960-talet fick Nietzsche en viktig symbolfunktion i uppgörelsen med vad Jacques Derrida och hans likasinnade uppfattade som förkvävande i den västerländska filosofiska traditionen. Med hänvisning till Nietzsche ville de nya mäterdekonstruktörerna avslöja filosofins sanningsproduktion som en expropriationsprocess, tillhörig ett västerländskt logosbegrepp, som likt en gigantisk krigsmaskin införlivar allt det annorlunda, det "andra", i en totaliserande och imperialistisk diskurs, i det "samma". I vilt polemiska texter tolkade och misstolkade man Nietzsches dittills knappt uppmärksammade språk- och kunskaps-skeptiska texter. Viktig för den fortsatta diskussionen blev speciellt den lilla skriften *Om sanning och lögn i utomrörisk betydelse*, där Nietzsche reducerar sanningen till "en rörlig här av metaforer", till "mynt som förlorat sin präglning" sedan de har varit i omlopp så länge, att deras ursprung i konvention och samhällsfördrag glömts. Med Nietzsches diktum som tillhygge försökte man destruera de flesta hegemoniska övertygelser som Västerlandet med maktspråk genomtruffat; i deras ställe ville man se en fragmentarisk, parasiterande, vild och glad vetenskap, som förlöser från alla patriarkalt besatta, förtryckande berättelser.

Eftersom ansatsen i dekonstruktionens nära nog ideologikritiska tänkande var språkteoretisk – man jämför en på samma gång väsensskild och besläktad linje som utgår från *the linguistic turn* i den anglosaxiska filosofin vid samma tid – är det inte så märkligt att dekonstruktionen slog igenom på bred front bland litteraturvetarna, fö-

reträdesvis dem i USA (*the Yale Criticism*). Men den litteraturvetenskapliga dekonstruktionen förföll snart till manér, till en svårbegriplig jargong. De trendriktiga referenserna till Nietzsche kunde inte dölja en ganska banal metod att läsa alla slags texter som litteratur, förment möjlig att tolka på konträra sätt. Den dekonstruktiva interpreten avhänder sig möjligheten att avgöra vilken av tolkningarna som äger företrädet framför de andra. Med en klassisk skeptisk gest avhåller hon sig från omdöme och gör sig självmant till fånge i ett autopoetiskt, metalitterärt spel som formalt erinrar om Friedrich Schlegels romantiska ironi, dock utan dennes reformvilja. Textens sanningsanspråk, konstnärliga som filosofiska och politiska, är så att säga redan från början underkända och texten "obestämbar" (uttrycket är Paul de Mans, som redan i inledningen till sin *Allegories of Reading* låter påskina att han har Nietzsches stöd för sin läspraktik).

Ända in i våra dagar har Nietzsche fört ett underjordiskt liv i nya politiserande vetenskapsriktningar, som övertagit hållpunkter från dekonstruktionens Nietzscheförståelse eller från Foucaults av Nietzsche påverkade makt- och diskursanalyser. En omständighet, som till lika delar vittnar om hans aktualitet som om det spekulativa i tolkningen av hans verk, är att Nietzsche, jämte Schopenhauer förmodligen den tyska filosofins mest inbitne misogyn, blivit en stående referens i gender studies; framför allt, vad det tycks, genom Derridas nära nog kanoniska *Éperons: les styles de Nietzsche*.

Många av missförstånden i den allt livaktigare Nietzschedebatten har korrigerats av en historicerande källforskning, som vuxit fram i anslutning till arbetet på den av Colli och Montinari redan på 1960-talet påbörjade och ännu ej avslutade historisk-kritiska utgåvan av Nietzsches samlade verk och brev. Mycket av det stora arbete som gjorts i det tysta måste för alltid förändra vår bild av filosofen, vilken, det vet vi idag, som få andra traderade och omformade skilda vetanden i sina egna texter. Tyvärr har specialisternas mindre glamorösa bild av den ivrigt läsande och excerperande filosofen haft svårt att hävda sig mot den mer säljande bilden av det ensamma och otidsenliga originalgeniet! Det är så mycket sorgligare, som forskningsresultaten skapat förutsättningar för innovativa Nietzscheböcker, som skulle kunna låta mannen bakom myten framträda i helfigur, rotad i *sin* tids strider.

Det stora internationella intresset för Nietzsche har under senare år också fortplantat sig till Sverige, som ju redan på 1980-talet erfor en strömkantring i riktning mot den kontinentala filosofin. Sedan 1990 har Melker Johnsson, Carl-Göran Ekerwald, Arne Melberg, Erik Wallrup och undertecknad skrivit svenska originalverk om filosofen. Andra svenskar har avhandlat honom på världsspråken, som Fredrika Spindler, Thomas Brobjer och Anna-Lena Karlsson. Nietzscheböcker av Gilles Deleuze, Paul Strathern, Rüdiger Safranski, Gianni Vattimo har översatts. Så populär har han blivit, att den svenska receptionen av honom granskats i två grundliga men starkt tendentiösa artiklar av David Brolin, nyligen publicerade i *Häftet för kritiska studier*. Och intresset lär knappast avta, speciellt med tanke på att det förnämliga förlaget Symposion är i färd med att låta översätta och ge ut Nietzsches samlade verk.

Överlag gäller för de senaste årtiondenas publika Nietzschelitteratur, med undantag för delar av den tyska och italienska, att den i mycket liten mån, om överhuvudtaget, beaktar den specialiserade forskningens genetiska rön. Och det senaste bidraget till den svenska litteraturen om filosofen, det inledningsvis omtalade alstret av den svårslaget produktive och välrenommerade Trond Berg Eriksen (som var huvudredaktör för det uppmärksammade sexbandsverket *Norsk idéhistorie* och bland mycket annat också disputerat som grecest på ett arbete om Aristoteles' nikomachiska etik) utgör inget undantag på denna punkt. Trots att Eriksen kritiserar Heideggers varahistoriska utläggning av Nietzsche som alltför dogmatisk och stelbent förenas de i övertygelsen att Nietzsche är en stor Tänkare av Världshistorisk Betydelse. På samma sätt som de flesta andra, som låtit sig imponeras av den i mer än hundra år ständigt på nytt berättade historien om den store, geniale fritänkaren Nietzsche, skriver Eriksen en segrarnas kanoniska historia, där Nietzsche får föra ett spöksamtal med de andra stora tänkargestalterna i västerlandets historia: Platon, Descartes, Machiavelli, Hobbes, Kant med flera. Och omvänt ser Eriksen Nietzsche som grundläggaren av snart sagt alla den efterföljande tidens frågor. Språkfilosofin, psykoanalysen, pragmatismen, ideologikritiken och maktdiskursen, semiotiken, kommunikationsteknologin: allt tar sin början i Nietzsches radikalt nya tänkande.

Eriksen negligerar alltså det stora antal i dag närmast bortglömda minor thinkers, vilka käll-

forskningen har påvisat i enskildheter vara långt viktigare för Nietzsche än de stora tänkarna. Det kan man knappast lasta honom för. Många viktiga inflytanden var ännu utforskade vid tiden för originalutgåvan av hans bok. Men faktum kvarstår: det som vi idag slentrianmässigt betraktar som radikalt och egensinnigt hos Nietzsche är i hög grad produktiva bearbetningar av tendenser hos F.A. Lange, Afrikan Spir, Kuno Fischer, Eduard von Hartmann, Eugen Dühring, D.F. Strauss, Max Stirner och Gustav Gerber med flera andra.

Annars visar sig Eriksen i sin drygt 400-sidiga Nietzschebok osedvanligt beläst. Inte bara engelsk, tysk och fransk originallitteratur är anförd, utan också italiensk. Målsättningen måste således anses hög, även om Eriksen själv blygsamt menar sig vilja "stimulera nyfikenheten på Nietzsches person och skrifter" (s. 12).

Boken består av en löst sammanhållen samling essäer, med ett förord som inte avviker från den norska originalutgåvan från 1988 annat än genom några erkännssamma hänvisningar till den senaste svenska Nietzschelitteraturen. Av den bibliografiska kommentaren längst bak – som ger många värdefulla litteraturtips men uppvisar några iögonfallande lakuner (inte bara nyare standardverk som exv. Rheinhard Gassers om Nietzsche och Freud, Elisabeth Kuhns om nihilismen eller Pia Daniela Volzs om Nietzsches sjukdom utan också äldre som Wolfgang Müller-Lauters) – framgår att många tidigare publicerats i andra sammanhang. Och boken vittnar onekligen om en framgångsrik och ofta anlitad yrkesakademikers långa och snirkliga väg genom ett stort författarskap och dess lämningar, där tillfälligheter verkar ha avgjort vägvalet; ett förord eller översättning här, ett symposium eller föreläsning där.

Redan i den inledande essän "Vem var Friedrich Nietzsche?" (skriven som förord till norsk utgåva av *Ecce homo* 1970) fastslår Eriksen riktigt att Nietzschebilden bestämts av två ödesdigra tilldragelser: sammanbrottet i Turin nyåret 1889 och nazisternas utnyttjande av honom (s. 13). Ambitionen är lovvärd: Eriksen vill en avmytologiserad Nietzsche. Så mycket märkligare, alltså, att hans Nietzschebild i hög grad är eklektisk, förmedlad via den högspända och överdrivna Nietzsche-receptionen, som, även där den för länge sedan gjort sig fri från de värsta, av Elisabeth Nietzsche marknadsförda överdrifterna, ändå byggt en andra myt, den om originalgeniet av världshistorisk betydelse. Förvisso citerar han några sugges-

tiva partier ur den fikcionaliserade självbiografen *Ecce homo*, förvisso reflekterar han med lätt pennföring om verkets förhållande till livet och om relationen mellan friskt och sjukt (dock inte utan att själv, exv. s. 19, falla offer för den mytologiserande Nietzscheläsning han vill göra upp med). Men med ens, med oklar anknytning till det sagda, följer en dryg sida svårartat namndroppande: Hesse, Thomas Mann, Freud, Wagner, Elisabeth Nietzsche, Rudolf Steiner, Goethe, Schiller, Karl Barth. Därpå refererar Eriksen med Karl Jaspers som sagesman några skillnader och likheter mellan Kierkegaard och Nietzsche. Essän avslutas med en redovisning av den tidigaste nordiska Nietzsche-receptionen hos Georg Brandes, Ola Hansson, August Strindberg, Arne Garborg, Harald Høffding, Hans Larsson; det mesta, tillstår Eriksen ärligt, hämtat ur Harald Beyers *Nietzsche og Norden* från 1959–60.

Och så fortsätter det i essä efter essä. Med undantag av andra och tredje essän, som med Curt Paul Janzs stora Nietzschebibliografi som främsta källa refererar Elisabeths illgärningar resp. Nietzsches förhållande till Richard Wagner och är god populärvetenskap, finner vi i Eriksens bok mer av aningen forcerade utläggningar av utläggare, mindre av fördjupning och, framför allt, mindre av Nietzsche själv. I den fjärde essän läser Eriksen Nietzsches nihilismbegrepp under talrika ställningstaganden för och emot Heideggers inflytelsrika *Nietzsche*, vilka i sin tur är filtererade genom Heideggerläsare som Gianni Vattimo. I den femte essän om Zarathustraboken, i den sjätte som småputtrigt kåserar om viljan till makt (hos Eriksen: "maktvilja"), i den sjunde med titeln Från Nietzsche till Freud; idel parafraaser av kända och okända Nietzscheläsare, interfolierade med en eller annan stark åsikt, som visserligen ofta är roande men ibland förnumstig eller direkt anstötlig: "Dessutom har konstnärerna från romantiken och framåt haft något zigenaraktigt och äventyrligt över sig som tillalar trivialitetens gråa tjänstemän" (s. 186).

Därför är det kanske inte så märkligt att den ordningssamme får störst utbyte av de kapitel där Eriksen skriver regelrätt verkanshistoria och avstår från det lärda kåserandet över ett visst tema hos Nietzsche, vilket ju stundom hotar att förflyktigas i kommentarer till kommentaren. I essäerna om Nietzsches betydelse för Thomas Mann, för Hermann Hesse och Oswald Spengler samt speciellt i den om Robert Musil visar sig Eriksen

som den meriterade författare han är. Förvisso är Eriksen inte heller här självständig, men han har ett ärende och förlitar sig på sina tankars bärighet; och se, åtminstone undertecknad drabbades genast av en intensiv lust att återuppta läsningen av den sedan länge undanlagda *Mannen utan egenskaper*.

De avslutande essäerna består till stora delar av variationer på teman i det nära samtidstänkandet, med Foucault som viktig impulsgevare. Kropp, makt och disciplinering diskuteras i en samhällsrelig kontext, med några kortkorta nedslag i modernitetens barndom (Macchiavelli, Bacon, Hobbes m.fl.). Avslutningsvis finner man några intressanta – och möjligen, så här 20 år efteråt, daterade – försök att med Baudrillard som exempel inringa det postmoderna som en uppsättning självrefererande tecken, som simulering, spel och rit utan myt och innehåll. Men även här tyngs framställningen av en opåkallad redovisningsplikt. I Baudrillardessäerna, som för övrigt nästan helt saknar anknytning till Nietzsche, dryftas brädslande och liksom i förbifarten Jürgen Habermas, Thorstein Veblen och Pierre Bordieu respektive Lyotard, Paul Feyerabend, Marshall McLuhan, Umberto Eco. Och på en punkt, där jag för en gångs skull gärna skulle se att Eriksen gjorde sig omaket att relatera Nietzsches tänkande till någon sentida interpretation, speciellt eftersom Eriksen explicit avhandlar språk- och teckenteori, gör han mig besviken. Förvisso är Derrida diskuterad på en dryg sida (s. 360 f.), men diskussionen är så allmän att den kunde ha fått utgå, i synnerhet som den ej tycks vara grundad i studiet av primärtexterna.

En essäsamling av detta slag är per automatik splittråd. Titeln Nietzsche och det moderna suggererar en inre enhet men är naturligtvis påklitråd i efterhand och har liten täckning i essäerna, som ju knappast på allvar frågar efter historiska kausalsamband eller efter Nietzsches plats i traditionen. Förvisso kan man med en smula välvilja läsa in några teman som enligt Eriksen gör Nietzsche till en viktig förgrundsfigur i det senmoderna, speciellt i dess modernistiska form, i avantgarde och konstnärligt experiment. Men de breda moderna tankeströmningar, vilka som lockelse eller fara avsatte djupa spår i Nietzsches egenartade men likväl mycket tidstypiska tänkande (nyhumanism, historism och filologi, gryende nykantianism, experimentell naturvetenskap, tragediteori) lämnas obeaktade.

Eriksen tycks själv retroaktivt ha förnummit ett

behov att historiskt situera Nietzsche i det moderna. I vart fall återfinns vi redan i början av förordet en elegant och suggestiv utläggning av omslagsbildens fotografi av ett kraschat ånglok i modernitetens huvudstad Paris, som ett slags sinnebild för en urspårad utvecklingsoptimism. Men i de enskilda essäerna är bestämningarna av det moderna och deras ev. relation till Nietzsche vaga och allmänna – på ett undantag när, den upplysande och kunniga diskussionen av det för det moderna oerhört betydelsefulla begreppet självbevarelse, som naturligtvis har en tradition lika lång som filosofin själv (sedan spelar det mindre roll att Eriksen stöder sig på Hans Blumenberg; sämre sagesman kan man ha).

Eftersom essäerna i boken är femton till antalet och skrivna under ungefär lika många år, är det inte märkligt att kontexten bestämmer Eriksens förståelse av det moderna eller att bilden av Nietzsche blir undflyende. Många, likt exempelvis de som skriver i traditionen från Karl Jaspers existentiellfilosofiska Nietzsche-läsning, skulle anse att just en sådan bild är den sanna bilden av Nietzsche, vilken ju som få andra var beredd till uppbrott, till att experimentera med livets och tänkandets möjligheter. Från helt andra utgångspunkter har dekonstruktionen skissat en delvis likartad bild av Nietzsche som en fragmentarisk filosof, en utkastets filosof. Men för dekonstruktören är Nietzsche inte så mycket en livsfilosof som ständigt är på väg, utan en raserare, som i brottstycken och utan att själv ha ett program eller system ifrågasätter alla etablerade sanningar och makroberättelser.

I detta perspektiv är det ingen tungt vägande invändning mot Eriksen att hans egen tänkarnatur är av den kameleontiska sorten. Tvärtom kan man låta sig förbluffas och imponeras av Eriksens ack så otidsenliga, helt ogrumlade bildningsövertygelse, att de stora kanoniska tänkarnas idéer är styrande för historien – att Eriksen på s. 376 i en passus riktad mot Habermas angriper just en sådan historiesyn kan jag bara se som ett svårartat fall av bristande självinsikt! – samtidigt som man med gillande noterar att Eriksen i en av de yngsta essäerna i boken, i Marshall McLuhans och flera andras efterföljd, läser historien i ljuset av kommunikationsteknologiska paradigmet (s. 320).

Tyvärn uppvisar boken brister i formalian. I populära framställningar må det vara hänt att författaren refererar grundtankar hos den ena eller andra tänkaren, utan att återropa sig på be-

stämda textställen eller ens verk. Och det är måhända ingen stor sak att Eriksen, trots att han helt riktigt anbefaller Collis och Montinaris historiskt-kritiska utgåva (den s.k. KSA/KGW), till synes slumpartat anför andra, numera förlagade utgåvor, vanligen Schlechtas trebandsutgåva men också Nachlaß-samlingarna "Der Wille zur Macht" (sammanställd av Elisabeth Nietzsche och Heinrich Köselitz) och "Die Unschuld des Werdens" (som Alfred Baeumler – och inte Elisabeth! – redigerat). Värre är det att citat- och hänvisningstekniken, det visar de ganska många stickprov jag utfört, på sina håll är under all kritik. Den nyfikne ombuds kolla s. 161f. för att övertyga sig om hur det inte får se ut! Eller s. 167, där Freud och Nietzsches respektive syn på "jaget" avhandlas: "Jaget är 'utsträckt som ett rep mellan ormen och Gud' (II: 281, 523, 623, 826)." Fyra hänvisningar(!) till ett citat; och inget av dem innehåller den citerade satsen. I cd-rom-utgåvan av Nietzsches samlade verk återfinns den inte heller. Välkänd är däremot Zarathustra-vändningen "Der Mensch ist ein Seil, geknüpft zwischen Tier und Übermensch – ein Seil über einem Abgrunde" (tryckt i Schlechta II, 281).

Vad det tycks har Eriksen på många håll skrivit av sina egna arbetsnotiser, kanske kladdiga och sedan länge undanlagda. De många vackra insikterna som boken onekligen vittnar om hade förtjänat att behandlas med en varsammare hand, grundade som de är i en halv mansålders umgänge med verk av och om Nietzsche.

Fredrik Agell

Ibsen on the Cusp of the 21st Century. Critical Perspectives, A Festschrift in Honor of Asbjørn Aarseth. Red. Pål Bjørby, Alvild Dvergsdal & Idar Stegane. Alvheim & Eide, Akademisk Forlag, Laksevåg 2005.

Ibsen on the Cusp of the 21st Century. Critical Perspectives är en festschrift utgiven med anledning av Bergenprofessorn Asbjørn Aarseths 70-årsdag och pensionering 2005. Den är helt ägnad Ibsenforskningen, men inleds med kollegan Atle Kittangs porträtt av Aarseth som litteraturforskare över huvud och avslutas med en bibliografi över Aarseths publikationer om Ibsen.

Aarseths första uppsats om Ibsen var en artikel om *Lille Eyolf* i *Edda* 1966, men redan 1963 av-